

Вплив російської агресії на екосистемну безпеку туристично-рекреаційного потенціалу України

Перезова І. В.¹, Філюк С. М.², Зарічняк А. П.³

Опубліковано	Секція	УДК
20.10.2022	Економіка	338.2

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7585323>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. У статті досліджено ключові аспекти впливу російської агресії на екосистемну безпеку туристично-рекреаційного потенціалу України, що є основою майбутнього сталого розвитку, зростання людського капіталу і інвестицій в українську економіку. Охарактеризовано ключові втрати туристично-рекреаційного потенціалу від початку російсько-української війни у 2014 р. до теперішнього часу. Узагальнено туристично-рекреаційний потенціал областей, що частково знаходять під окупацією або розташовані поблизу територій бойових дій. Наведено дані щодо найбільш суттєвих руйнувань об'єктів туристично-рекреаційного потенціалу на територіях звільнених від окупації військ агресора, або про які повідомлено щодо їх руйнування. Наголошено на економічних, соціальних і екологічних ефектах від російської загрози туристично-рекреаційному потенціалу України. Уточнено ключові проблеми, від своєчасного вирішення яких буде залежати динаміка відновлення туристично-рекреаційного потенціалу у найближчі роки.

Ключові слова: військова агресія рф, туристично-рекреаційний потенціал, безпека, відновлення, екосистемний підхід.

---

¹ професор, доктор економічних наук, завідувач кафедри підприємництва та маркетингу, Івано-Франківський національний технічний університет нафти та газу, <https://orcid.org/0000-0002-3878-802X>

² кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри туризмознавства і краєзнавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, <https://orcid.org/0000-0001-9714-7102>

³ викладач кафедри туризмознавства і краєзнавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, <https://orcid.org/0000-0001-7191-6583>

The impact of russian aggression on the ecosystem security of the tourist and recreational potential of Ukraine

Annotation. The article examines the key aspects of the impact of russian aggression on the ecosystem security of the tourist and recreational potential of Ukraine, which is the basis of future sustainable development, growth of human capital and investments in the Ukrainian economy. The key losses of tourism and recreation potential from the beginning of the russian-Ukrainian war in 2014 to the present are characterized. The tourism and recreation potential of regions that are partially under occupation or located near the territories of hostilities is summarized. The data on the most significant destruction of objects of tourist and recreational potential in the territories freed from the occupation of the aggressor's troops, or which were reported in connection with their destruction, are presented. The economic, social and ecological effects of the russian threat to the tourist and recreational potential of Ukraine are emphasized.

It has been proven that the tourist and recreational potential of Ukraine was and remains extremely rich and favorable for the development of tourist activity. But russian aggression in Ukraine is a fundamental obstacle to its restoration, development and full application. First, as a result of the war, the destruction of entire territorial tourist and recreational complexes - cultural, architectural, historical monuments, as well as nature reserves, etc., was caused, restoration in some places is impossible, which, in general, testifies to the decisive destructive influence of the russian aggression on the ecosystem security of the tourist and recreational potential of Ukraine. Secondly, it will obviously be a few years before it will be possible to restore at least part of what was lost due to reparations after the defeat of the russian federation. Thirdly, the prospects for the restoration of tourist flows and investments in the tourism and recreation sphere of Ukraine are still unclear in connection with the human, material and image losses from the attack of the russian federation.

Keywords: military aggression of the russian federation, tourist and recreational potential, security, restoration, ecosystem approach.

Вступ

Агресія росії відняла у України найцінніше – людські життя, які могли бути збережені якби кремлівський диктатор відмовився від своїх геополітичних ілюзій. Україна і наш народ зазнали й інших втрат – здоров'я, майна, культурно-історичних надбань і природних ресурсів, які тимчасово відняв агресор.

Унаслідок злочинних дій росії суттєво постраждав господарський комплекс України, у тому числі суттєвої шкоди зазнав туристично-рекреаційний потенціал. На даному етапі усе ще складно об'єктивно оцінити у грошовому вимірі втрати туристично-рекреаційного потенціалу; очевидно мова про це йтиме після перемоги.

Різні аспекти формування, розвитку, використання і збереження туристично-рекреаційного потенціалу України досліджували Аносова О. С., Грабарев А. В., Графська О. І., Кравченко Л. А., Кривенкова Р. Ю., Мельникова О.А., Мишечкін Г. В., Смовженко Т. С., Фоменко Н. В. та ін. З урахуванням наявних напрацювань за цим напрямком, ми ставимо за мету дослідити ключові аспекти впливу російської агресії на екосистемну безпеку туристично-рекреаційного потенціалу України, що є основою майбутнього сталого розвитку, зростання людського капіталу і інвестицій в українську економіку. Сподіваємось це дослідження стане внеском у майбутню справу притягнення агресора до відповідальності за вчинені злочини проти людства і екосистеми.

Результати

Україна володіє надзвичайно багатим туристично-рекреаційним потенціалом. Туристично-рекреаційний потенціал певної території складається з туристично-

рекреаційних ресурсів, які уже застосовуються або у зв'язку з об'єктивними соціально-економічними обставинами є недоступними нині і можуть бути використані за досягнення певних умов.

Туристично-рекреаційний потенціал формується з двох взаємопов'язаних складових. Першою складовою є рекреаційний потенціал, що є екосистемною категорією, яка описує рівень спроможності території чинити позитивний вплив на фізичний, емоційний, психічний, соціально-психологічний стан туристів в процесі відпочинку [1]. Другою складовою є туристичний потенціал, антропогенна категорія що описує території, на яких здійснюється туристична діяльність, розташовані окремі природні чи певні антропогенні туристичні об'єкти, зокрема, музеї, культурні, архітектурні, археологічні пам'ятки, а також нематеріальна спадщина – певні традиції населення, в тому числі і народні промисли тощо [2].

Структурні і кількісні показники туристично-рекреаційного потенціалу України зазнали суттєвих змін ще з періоду початку російсько-української війни у 2014 р., через анексію Кримського півострову та воєнних дій на території Донецької та Луганської областей, що призвело до втрати можливості користування туристично-рекреаційними ресурсами даних територій.

Після втрати Криму туристично-рекреаційний потенціал України скоротився щонайменше на третину. Крим, головним чином, приваблював туристів своїм субтропічним кліматом, який переважав на Південному березі у вузькій смузі, ширина якої становить 2-8 км і простягається від мису Айя до мису Іллі. Окрім цього, туристів приваблювали Кримські гори, які утворюють абсолютно інший природний комплекс, відмінний від узбережжя за кліматичними умовами і за структурним складом місцевої флори. Окрім цього, природний туристично-рекреаційний потенціал Криму включає річки, водоспади, які завжди були об'єктами туристичної уваги, а саме Учансу та Джур-Джур, а також більше ніж 50 солоних озер, лікувальної грязі та лікувальних джерел [3].

Унаслідок окупації Криму Україна втратила низку значимих об'єктів природно-заповідного фонду, у тому числі ландшафтні парки, парки-садово-паркового мистецтва, а також дендропарки, Казантипський та Карадазький природні заповідники, Нікітський ботанічний сад, Ялтинський гірсько-лісовий природний заповідник. Територія Криму є багатою на унікальні культурні пам'ятки Античності, Середньовіччя і більш пізніх періодів, включаючи фортифікаційні, культові споруди, палацові комплекси і маєтки, які були важливими туристичними об'єктами. Важливе історико-культурне значення мають також Велика ханська мечеть і мертве місто Чуфут-Кале, пов'язані з історичними подіями та історичною спадщиною татар та караїмів [4].

Втрата туристично-рекреаційних ресурсів Донецької області відбувалась поетапно. Спершу була втрачена частина у межах території військових дій через початок російсько-української війни у 2014 р., а починаючи з періоду початку повномасштабного вторгнення росії було тимчасово або безповоротно втрачено практично усі наявні ресурси природно-заповідного фонду і історико-архітектурної спадщини.

В Донецькій області було ідентифіковано близько 70 територій і об'єктів природно-заповідного фонду, загальна площа яких становила 17,7 тис га, та включала два основних філіали Українського степового заповідника, а саме Хомутівський степ та Крейдяну флору. Рекреаційні ресурси області включають, зокрема, морське узбережжя з м'яким кліматом і лікувальні грязі поблизу слов'янських солоних озер Ріпне, Сліпне, Вейсове [5].

Основні рекреаційні центри Донецької області становлять Маріуполь, Слов'янськ, Слов'яногірськ, спелеосанаторій м. Соледара. Окрім цього, в Донецькій області на державному обліку знаходилися 4,2 тисячі пам'яток, серед яких 75 були віднесені до

архітектурного спадку України. До того ж, область мала 19 музеїв із двома філіалами, а також низку інших об'єктів – носіїв української історії та культури [6].

Туристично-рекреаційний потенціал Луганщини до воєнних дій та окупації охоплював 87 територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 6,5 тис га; найбільше екосистемне значення мав Луганський заповідник і відділи Провальського степу, Стрілецького степу і Станично-Луганський. 3-поміж значимих пам'яток природи слід відзначити Айдарську терасу, геологічну терасу Конгресів яр, парки Гостра могила та Дружба. Вагомим елементом туристично-рекреаційних ресурсів Луганщини є мінеральні води, головними рекреаційними вузлами за цим напрямком були Кременський, Старобільський та Новоайдарський [8].

Масштаби втрат та руйнацій, і їх вплив на екосистемну безпеку туристично-рекреаційного потенціалу впродовж 2022 року визначити доволі важко, а подекуди і неможливо. Частина території перебуває під окупацією, у інших частинах точаться запеклі бої. Складним завданням є не лише точна оцінка збитків, завданих туристично-рекреаційному потенціалу, але й приблизне прогнозування подальшого розгортання подій, що повністю залежить від зусиль Збройних сил України і міжнародних партнерів. І досі частина територій областей України перебувають під окупацією, ведуться бойові дії (Херсонська, Запорізька, Миколаївська області; а Донецька та Луганська - ще з початку 2014 року). Одеська область та частина інших наближені до зон бойових дій. Через війну на територіях, які є багатими на туристично-рекреаційні ресурси, туристична діяльність залишається практично неможливою.

В табл. 1 пропонуємо зведення основних даних щодо туристично-рекреаційного потенціалу областей, які зазнали втрат від агресії російської федерації.

Таблиця 1

Туристично-рекреаційний потенціал областей, що частково знаходять під окупацією або розташовані поблизу територій бойових дій

Область	Об'єкти природно заповідного фонду	Історичні та пам'ятки архітектури	Значущі об'єкти туристично-рекреаційного потенціалу
Миколаївська	89 територій, в т.ч. частина Чорноморського біосферного заповідника.	3,3 тисячі пам'яток, у тому числі 143 пам'ятки, 3 музеї з 8 відділами та історико-археологічний заповідник «Ольвія».	Сприятливий клімат, піщані пляжі уздовж Чорноморського узбережжя, джерела мінеральних вод, лікувальні грязі.
Херсонська	69 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, 2 біосферні заповідники - Асканія-Нова ім. Ф.Е. Фальц-Фейна і Чорноморський.	5,9 тис пам'яток, з них 143 входять до Державного реєстру національного надбання, 3 музеї з 6 філіалами і відділами.	Чорноморське і Азовське узбережжя в межах області (більше 200 км).
Запорізька	299 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, частина відділу українського степового заповідника «Кам'яні Могили»	6,8 тис пам'яток, в тому числі 25 пам'яток архітектури і містобудування, 3 заповідники, 16 музеїв із 2 відділами. Національний заповідник «Хортиця»	Сприятливі кліматичні умови, узбережжя Азовського моря.
Одеська	92 природно-заповідні території, в тому числі заповідник Дунайські плавні, пам'ятки природи - Михайлівський яр і Одеські катакомби, ботанічний сад Одеського університету.	7,4 тисяч пам'яток, з яких 1440 - пам'ятки містобудування і архітектури; 3 музеї з 7 філіалами і відділами, в тому числі перший в Україні музей старожитностей в Одесі.	о. Зміїний площею 1,5 км ² . Сприятливі кліматичні умови, численні пляжі (>300 км), лікувальні грязі, джерела мінеральних вод.
Харківська	135 територій та об'єктів природно-заповідного фонду.	Загальна кількість пам'яток складає 2535 одиниць, 15 державних музеїв і заповідників.	Мінеральні джерела, курорти Березівські мінеральні води і Рай-Оленівка.

Джерело: сформовано авторами на основі [9]

Станом на час написання статті вдалось виявити та зафіксувати найбільш суттєві руйнування об'єктів туристично-рекреаційного потенціалу на територіях звільнених від окупації військ агресора, або про які повідомлено щодо їх руйнування (табл. 2).

Таблиця 2

Виявлені туристичні об'єкти, які постраждали внаслідок воєнних дій

Області	Об'єкти
<i>Музеї</i>	
Київська	Історико-краєзнавчий музей Марії Примаченко
Донецька	Маріупольський художній музей ім. Куїнджі
Чернігів	Музею Українських старожитностей Василя Тарновського, вистояв під обстрілами 1918 та 1919 рр. та під час Другої світової війни
Запорізька	Пограбовано музей-садибу Попових
Харківська	Історико-краєзнавчий музей м. Охтирка
	Монумент ХХ століття - колишній кінотеатр імені Щорса
<i>Храми</i>	
Житомирська	Дерев'яна церква Різдва Пресвятої Богородиці (1862 р.)
	Покровська церква (1872 р.)
Донецька	Святогірська Свято-Успенська Лавра (XVII - XVIII ст.)
	Христо-Різдвяний кафедральний собор
Київська	Георгіївська церква у Заворичах (1873 р.)
Чернігів	Іллінська церква (XI - XII ст.)
	Успенський Єлецький монастир (1060 р.) заснований князем Святославом Ярославичем
Харків	Успенський собор (XVIII ст.)
<i>Театри і концертні зали</i>	
Донецька	Маріупольський драматичний театр
Харківська	Будівля вокзалу в Охтирці, яка пережила 1943 р.
Дніпро	Дніпровський будинок органної та камерної музики
<i>Історичні будівлі і меморіальні комплекси</i>	
Харків	Будинок Слово, куди заселили українських митців, які згодом стали представниками Розстріляного Відродження
	Бібліотека ім. Короленка
	Будинок №8 на вулиці Свободи у Харкові
	Будинок №3 на площі Конституції у Харкові
	Будинок «Слово» у Харкові
Суми	Сумський кадетський корпус
	Сумська духовна семінарія
Київ	Меморіальний комплекс
	Бабин Яр

Джерело: сформовано авторами на основі [10]

Туристично-рекреаційний потенціал відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку регіонів та країни в цілому. Соціально-економічна цінність туристично-рекреаційного потенціалу полягає у його значенні для відновлення та покращення життєвих сил людини, що сприяє розширеному відновленню людського капіталу. З іншого боку туристично-рекреаційна діяльність є однією з фундаментальних основ сталого розвитку і формування доходів бюджетів різних рівнів на засадах екосистемного підходу.

Туристично-рекреаційний потенціал є вагомим джерелом соціально-економічного добробуту регіонів і країни в цілому. Через військову агресію росії, що продовжується у 2022 році, окупацію значної кількості територій, руйнування туристичної екосистеми, знищення курортних об'єктів та культурно-історичного

надбання перспективи, джерела фінансування і терміни екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного залишаються неясними.

Разом з тим, навіть в умовах війни Україна зберігає вагомий потенціал у туристичній сфері, відтак напрям розвитку туристично-рекреаційного потенціалу повинен фігурувати серед пріоритетних напрямків державної політики сталого розвитку для досягнення збалансованого розвитку території в гармонії з природою та збереженням природних ресурсів.

Висновки

Туристично-рекреаційний потенціал України був і залишається надзвичайно багатим та сприятливим для розвитку туристичної діяльності. Але російська агресія в Україні є фундаментальною перепоною у його відновленні, розвитку та застосуванні в повному обсязі. По-перше, унаслідок війни спричинено руйнування цілих територіальних туристично-рекреаційних комплексів – культурних, архітектурних, історичних пам'яток, а також природно-заповідного фонду і т.д., відновлення подекуди неможливе, що, в цілому, засвідчує вирішальний руйнівний вплив російської агресії на екосистемну безпеку туристично-рекреаційного потенціалу України. По-друге, вочевидь минуть роки перш ніж вдасться відновити хоча б частину втраченого за рахунок репарацій після поразки рф. По-третє, усе ще неясними залишаються перспективи відновлення туристичних потоків та інвестицій у туристично-рекреаційну сферу України у зв'язку з людськими, матеріальними та іміджевими втратами від нападу рф.

Список використаних джерел

1. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія. К.: Центр навч. л-ри, 2007. 312 с.
2. Кривенкова Р. Ю. Поняття та сутність туристичного потенціалу: державно-управлінський аспект. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2019>.
3. Грабарев А. В. Специфіка природно-ресурсного потенціалу кримського регіону та його сучасний стан. *Ефективна економіка* № 3, 2011. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=491>
4. Кравченко Л. А. Інноваційне забезпечення розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 3. Т. 1. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_3_1/007-011.pdf
5. Мишечкін Г. В., Аносова О. С. Туристсько-рекреаційний потенціал Донбасу: місце у загальноукраїнському масштабі, проблеми і перспективи. *Вісник ДІТБ. Серія : Економіка, організація та управління підприємствами туристичної індустрії та туристичної галузі в цілому*. 2013. № 17. С. 326-329. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vditb_2013_17_56
6. Паньків Н. Туристичне ресурсознавство. Львів: Український бестселер, 2011. 238 с.
7. Смовженко Т. С., Графська О. І. Оцінювання потенціалу розвитку туристично-рекреаційної сфери в економіці регіонів України. *Регіональна економіка* 2020, № 2. URL: https://re.gov.ua/re202002/re202002_044_SmovzhenkoTS.HravskaOI.pdf
8. Мельникова О.А. Проблеми та перспективи розвитку туристичної індустрії в Луганській області. URL: <https://bit.ly/3XKCJDL>
9. Мапа культурних втрат. URL: <https://uaculture.org/culture-loss/>
10. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України станом на 1 вересня 2022 року. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/10/Sep22_FINAL_Sep1_Damages-Report.pdf